

Csehy Zoltán

Ó kastélyok, ó nyarak!

(Kastélynapló I.)

„Ó kastélyok, ó nyarak! / Mely lélekben nincs salak!“. Ezt a két Rimbaud-sort azonnal megszerettem, vagyis, és ez nem mellékes, Kardos Lászlót szerettem meg Rimbaud szerepében. Azzal nem igazán törődtem, hogy ez egy erotikus vers, sőt, mint utánaolvasva megtudtam, hogy a két sor egy meghamisított, meg(ön)cenzúrázott („Övé vagyok én amikor / Gall kakasa kukorikol.“) költemény része. Minden kastély, minden nyár, minden salak egy kicsit hamis, kulissza, környezet, csak a kakas igazi, csak a kukorékolás számít: hiszen vég-eredményben emiatt íródott ez a vers is. Határ Győző magyar változata aszimmetrikus foltot hagy a tudatban, egyszerűen kibicsaklik a ritmusa, öreges-latin-tanáros: „Ó évadok ó paloták! / kiben ne lelnénk makulát?“ A Rimbaud-versben se salak, se makula, csak „hiba“, de az mindjárt több is: „O saisons, ô châteaux, / Quelle ame est sans défauts?“. Rónay György változatában meg csak a hiány maximalizálódik, se hiba, se salak, se makula, cserébe mindnek a hiánya, ám elvész minden izgalom, ami Kardosnál egyben dopping is volt, az izomsorvadásos vers itt gyermeketeg közhelybe ernyed, szerethetetlen és meddő: „Évadok, paloták! / Tiszta szív van-e hát?“

Hogy van az ember belső várkastélya, kérdezhetjük Ávilai Szent Terézzel. Az öt érzékszerv strázsálta lélek a maga foltjaival, salakjával, hibáival, hiányaival? Ép-e, áll-e még a kastélyod? Őrzöd-e, államosították-e, fáj-e, amikor téglánként kiárusították, skót vagy rokokó stílusban alakították át, mit éreztél, amikor kínzó-kamrát, cementraktárt, perverz bordélyt, menekülttábor, börtönt vagy árvaházat rendeztek be benne?

* * *

A legendához, akárcsak a kastélytörténetekhez, kell egy téglá, egy kődarab, vagy legalább annak az emléke. Itt, a környezetemben minden kastély sebzett, kirabolt, megerőszakolt test, némelyik fertőzést is kapott, és lassan belepusztul szerzett történelmi vérbajába, beletébolyodik önmaga traumájába, úgy hámlik róla a vakolat, mint a pikkelysömörös felhám. Minden kastély luxus: mint a madarak között a páva, a természet tékozlása, örök veszélynek kitett szépség, vagy annak a hite, vágya minden önvédelmi képesség nélkül, ami azért a váraknál legalább okot ad némi önbizalomra.

* * *

Tallós. Esterházy-kastély. A romlás, a málás, az enyészet munkája, barokk pompája mindenütt, az ablakokat az ördög vörös nyelve nyalta körbe, talán innen ez a tüzes vörös, az okker bőrrön alumíniumkémény, műanyag szellőző szakad át, a seb körül alig van tapasztás, a fal nyilván időnként pöfög vagy füstöl, mintha élne. Lassan izzadja le magáról a sminket. A park közepén hatalmas facsonk, sajgó lombhíány: a hagyomány szerint Mária Terézia ültette az első magyarországi árvaház alapításakor (a királynő szolgálatában elesett nemesek gyermekeit nevelték itt), a *quercus petraea*, azaz kocsánytalan tölgy 257 évet élt. Egy ember ellakhatna csonkolt törzsében, sőt: középkori szerzetesből és szentjelöltből a szent aszkézisért felelős égi hivatal mindjárt kettőnek is kiutalhatná. Zoborhegyi András és Benedek kapva kapva az alkalmon.

A szörnyeteg legyőzetett: testrészei gigászi maradványok, szertesét hányva véreznek el, ha vérük nincs is, sárga por dől belőlük, az évgyűrűkbe rakódott, porrá örölt idő ezekben a meghibásodott, eltört, félresikerült homokórákban. Kaján vigyorú túlélők körös-körül, hatalmas zöld paloták. A kastély impozáns terve a késő barokk szellemi potenciálját idézi: a falak egy geometrikusan tagolt belső udvart hullámoznak körbe, mintha megkövült lángok lennének, a homlokzat szabályos, rejtett ölelésben, a végeredmény két U enyhén elliptikus, végül négyszögösített találkozás. Franz Anton Pilgram (1699–1761) munkája, 1731-ben maga említette művei között. A homlokzat hármastömböt alkotva ugrasztja ki a mellkasát, ez az erőfitogtató feltűnősködés viszonylag diszkrét marad, bár kissé invazív jellegű, mert hosszan kitart, befedve hagyja a mellizmot, akár egy zenei kompozíció largója. „A kastély fő homlokzatát [Pilgram] három rizalittal és ablaktengelyekkel tagolta 3:4:3:4:3 arányban” – írja a kastély építésének körülményeit mindenkinél jobban ismerő Bodnárné Jávor Éva 1995-ben (ugyanebben az évben halt meg az utolsó nemes tulajdonosa Monacóban, Esterházy Assunta, Virgilio Cereseto és Esterházy Ilona fogadott lánya). Odafönn baluszteres teraszok, a sóvárgó tekintet pihenőhelyei, egy hatalmas fenyő látja a legjobban. Hátnál, a park felől teraszfeljáró, vacak barna ajtó, fölötte vacak lámpa, a négy korinthoszi áoszlopot behízta a húsos, barokk fal. Az oldalszárnyakon a felső és alsó ablakok körül 15 párhuzamos vonal, akár egy iskolás füzetben.

Nem tudni, hogy érezte át a különleges arányt az a 113 fegyenc, aki Borovszky Samu szerint 1780 táján került ide, miután az árvaházat áthelyezték, utánuk jött a lótenyészet, a hadikórház, a kollektív történelmi szétlopás, a különféle (szlovák–magyar) óvodák-iskolák, szaktanintézetek. Mind eleve belőle valamit, és mégis mennyi minden maradt, pl. a szépséges 3:4:3:4:3. Összetört tükörök, széthányt trófeák, szétranszírozott mitológiai alakokat ábrázoló homokkő szobrok ide-oda, Pilgram elpusztíthatatlan.

Hogy fogalmunk legyen Tallós pompájáról, érdemes megnézni a riegersburgi Schloss Ruegers épületét: az a Pilgram-remek még él és eleven, ez csak a lélegeztetőgépen életképes, mesterségesen táplálják, de makacsul próbálja őrizni régi vonásait.

* * *

(Pillanatképek a tallósi kastély történetéből)

1731-ben Pilgram a tartományi építőmesteri funkcióra vágyik: pályázatában listázza eddigi munkáinak jegyzékét, melyen szerepel a tallósi kastély is.

1750 körül elkészül egy festmény a „tallósi várról”, mely ma a pápai kastély-múzeumban látható. Hatalmas, reprezentatív díszkert, a belső udvaron lovas szobor és egy elszabadult ló. Vagy: egy elszabadult ló szobra és egy piederstálon ácsorgó eleven ló.

1763-ban Mária Terézia kiadja a tallósi árvaház alapítólevelét.

1780-ban Martin Machenhommer lerajzolja a kastély alaprajzát, és hozzábigygyeszt egy börtönkápolnát is. A szenci fenyítőház Tallósra jön, a tallósi árvaház Szencre. Tallóson túl sok az egészségtelen mocsár, és az árt a gyerekeknek. A fegyenceknek mindegy.

1783-ban Josef Tallher, a pozsonyi kamara főépítésze benyújtja *A tallósi kastély mint börtön bővítési terve* című pályázatát.

1785-ben a fenyítőintézetet Szegedre költöztetik, a női rabok 1790-ig maradhattak.

A Tallós nevű mén 1880. szeptember 25-én indult az 1000 forint díjazású Esterházy-kupaért Sopronban, a verseny első napján.

1897-ben gróf Esterházy Mihály a „lövészeti ügyességéről” is híres tulajdonos a ménésében gyönyörködik, az 1811-ben behozott Whitewall nevű angol szürke csődör utódaiban. Antal gróf, aki még „futtatott” és díjakat nyert, ekkor már halott (a kastély nagytermében ravatalozták fel). A lóversenyt és az oroszánvadászatot mindennél többre tartotta, a *Pesti Hírlap* szerint noha nagy államférfi is lehetett volna, csak nagy oroszánvadász lett belőle. „Legnagyobb érdeme, hogy összes uradalmaiban csupa magyar alkalmazottakat túrt meg” – összegezte a tallósi Pampalini erényeit a *Pesti Hírlap* saját levelezője *A cseklészi nábob halála* című, Pozsonyból keletkezett levelében.

1898-ban a *Hazánk* beszámol Gróf Esterházy Mihály tallósi vadászatáról: az eredmény 1500 nyúl és 100 fogoly. Ugyanezen a héten a hercegi ág is vadászatot tartott Kismartonban: az eredmény mindössze 839 nyúl és 40 fogoly.

1913-ban a pozsonyi törvényszéken Gróf Esterházy Mihályné Ranschburg Pál dr. egyetemi tanár és ideggyógyász „bizonyítványát” lobogtatva próbálja gondnokság alá helyezni Vera grófnőt, a lányát. Vera grófnő szintén orvosi bizonyítványokat lobogtatva igazolja, hogy „normális idegzetű és rendelkezési képességgel bír”. Nincs az a pénzmennyiség, amit ne tudna „normálisan” elkölteni, ha a rendelkezésére állna.

1925. december 14-én a tallósi kastély pincéjében felrobbant egy dízelmotor, két embert ölt meg és hármat megsebesített. Esterházy Mária combja sérült meg, Ceresetto Virgiliónak, a férjnek „a jobb szemét égette ki a robbanás”. Paulik Sándor és Varga József gépkezelők „borzalmasan eltorzulva, holtan heverték a sarokban”. Az ötödik (nem halálos) áldozat Rock Nándor szerelő volt. Ceresetto Virgilio olasz hadifogolyként kerül szolgálatra a tallósi kastélyba. Sofőr lett, Mária pedig beleszeretett. Az esküvőn a *Pesti Napló* 1921. december 4-ei száma szerint „ott volt Nedbal Oszkár, a neves komponista, Ondricsek, a híres cseh hegedűművész, Lotte Lehmann, a bécsi opera énekesnője, egy Ladikar nevű olasz baritonista, a milánói Scala tagja, Laszky Béla, a nálunk is ismert dalköltő

és zongoraművész, továbbá a prágai operának számos tagja”. Az újságíró megjegyzi, hogy úgy tudja, nem kizárt, hogy a grófnő, nehogy az Esterházy család „feszélyezze magát”, a „sofőr” kedvéért lemondott rangjáról. „Úgy látszik, mégsem halt ki még teljesen a romantika” – summáz az újság.

1925-ben dr. František Laxa, a cseh egyiptológia atyja összeírta gróf Esterházy Mihály (1853–1906) tallósi egyiptomi gyűjteményét (273 tárgy), szkarabeuszok, hieroglifákkal telerótt táblák, versek a kígyókról és krokodilokról, a kígyóméreg hatásai ellen. Zöld zománccal bevont agyaggyűrű, arannyal futtatott pecséthenger. A gyűjtemény értéke, írja Novák Veronika, nagyobb volt, mint a galántai Esterházy-kastélyé.

Az 1931. október 10-ei *Pesti Hírlap*ban megjelent egy hirdetés, mely szerint „árverésre kerülnek a tallósi Esterházy-kastély műtárgyai”.

A kastélyban a „grófi időkből” tizenöt páva maradt: ezek állítólag rendszeresen a Kleofás nevet rikoltozták Kle-ó-ó-ó alakban. A Kleó persze utalhat Kleopátrára is.

1967-ben itt nyílt meg az ország egyetlen magyar tanítási nyelvű bentlakásos „kisegítő iskolája”.

1980-ban egy cikk szerint (Köznevelés) 137 értelmi fogyatékos tanult itt: „Tanítványaink között, mint a járvány, időnként fölűti a fejét a mehetnék kórja, és tíz-tizenöt tanulót megfertőz hónapokra, ők egymás után hagynak itt bennünket. Előbb-utóbb visszahozza őket a rendőrség”, mondja az igazgató, közben azért be-betörnek ide-oda, el-elcsennek ezt-azt. Az igazgató, Gágyor József később, 2003-ban versben ünnepelte a tölgyfát, a császárnő „postását”, aki ősszel földre hullatja „aranyszínű leveleit”, a platánokat, mocsári ciprusokat, fenyőket. Egy ilyen intézmény vezetéséhez lírai tehetség kell.

* * *

Bős. A barokk Amade-kastély egy reneszánsz vízi várra telepedett rá, a barokk kastélyra meg az öregség szaga, súlya. Vézna, fehér hajú öregember néz ki az ablakon, miközben a „tornyot” fényképezem, épp abból a „bástyából”, ahol a legenda szerint Mária Terézia II. Józsefet szülte. A 16 gyermek közül egy állítólag tényleg Bősön született, de nem épp a „kalapos”. Az öreg meg alighanem már túl is van a léten, Bősön a tornyos öregotthonban most csak a szép halál művészete létezik, nincs születés, el is feledték, mikor született, mikor szült itt valaki utóljára. Talán egy munkásnő, amikor a kastélyból szövetkezeti lakásokat csináltak. A vadul burjánzó parkban csak a növényi lét örök. A homlokzaton kopott rozsdás óraszámlop: akár egy kialudt nap a magára hagyott galaxisban, a barokk küklpsz teátrálisan kiszúrt szeme. A díszítmények elvesztek, az arányok tökéletesedtek, az ablakok rácsos botránya dermesztő, zacskókban kifüggesztett holmi, a fülledt meleg kikiváncózó lepedő- vagy függőnycafatai. Becipzározatlan ülep ez az épület, a nyíláson kilóg a húgyszagú ingszél rongya. „A Proksánét nem láttad?” – kérdezte apám. „Az is ott van”. Ha látnám is, vagy én nem ismernék rá, vagy ő nem ismerne meg, gondolom.

* * *

A modern, négyszárnyas tornyos kastélyvariánsért Amade Tádé (1783–1845) császári-udvari zenegróf, Hofmusikgraf, majd titkos tanácsos, Liszt és Marschner mecénása, Amade László verseinek első közreadója a felelős. Zeneileg gondolkodott, amikor az épületet újrakomponálta, mindenből kettőt csináltatott. Valamiért a kézongorás és a „nagy” darabokat szerette (A-dúr „nagy” Toccata, „nagy” Szonáta két zongorára), állítólag jobban rögtönzött, mint komponált, s ebben még a Mozart-fetisiszta Hummellel is sikerrel mérkőzött meg. Karlsbadban ismer- te meg a huszonegy éves, beteges, félszeg Heinrich Marschnert, s a pozsonyi Klein Henrikkel együtt elintézte, hogy Beethoven is fogadja új pártfogoltját. Ha a találka nem is sült el a legjobban, Marschner végül pozsonyi házitanítószkodás és karmesterkedés után ünnepelt (opera)szerző lett: ő Weber és Wagner között a melltartókapocs, a romantika két emlejét tartja decens egyensúlyban, miközben a dekoltázs egyre mélyül. Ő az átmenet, a kontinuitás, ő a vámpír, aki egyszerre szívja a múlt és a jövő vérét, s mint egy laboráns, kesztyűs kézzel tartja a steril fénybe. Marschner alighanem a bósi kastélyban is járt: az ötven szoba valamelyikében zaklatta fel a vadromantikus téboly. Állítólag tizenhárom évesen *A gyermekgyilkos nő* (Die Kindsmörderin) címmel írt operát. Nem a zenéje miatt nem adták elő. Legjobb műve talán *A vámpír*. Már a lipcsei bemutató évében (1828-ban: a fiatal Wagner is ott volt, hogy aztán az utókor valóságos aha!-élményként fedezhesse fel *A bolygó hollandi* kreatív háttérmintázatát) bemutatta a Pesti Német Színház, majd Magyarországon 2008-ban a szegedi Armelen csendült fel ismét (azóta többször is másorra tűzték). Lord Ruthven (basszbariton) valójában vámpír, pontosabban egy vámpír Don Giovanni (démonian remek monológ: *Ha! Noch einen ganzen Tag...*): hogy tovább élhessen, évente egy-egy szüzet kell feláldoznia a sötétség urának. Két naiva után nem bír Malwinával (ezzel a modern Donna Annával), pedig a zord atya remekül tereli lányát a „vágóhídra”, lekési a határidőt, az óra kondul, a villám lesújt, a vámpír megsemmisül, a vériszamos basszbariton elhallgat, győz a spinto tenor (a mintájánál több színttel hatékonyabb Don Ottavio) és a lírai szoprán klasszikus násza. A vámpírt leleplező Jonas Kaufmann egy előadáson vérben tapicskoló, hófehér ruhás szüzek veszik körül. A történet száalai a vámpírműfaj atyjáig, John Polidoriig, Byron orvosáig és útitársáig vezetnek, Svájcig, a Genfi-tó melletti Villa Deodatiig, ahol Byron környezetében, többek között, Frankenstein alakja is megszületett. Marschner horrorisztikus képzelete aligha Bösön talált táptalajt, itt legfeljebb az 1816-ban Pozsonyban bemutatott *Titus* „antik” taktusain agyalhatott. Viszont itt, Bösön előadva jól elképzelhető a vámpírdarab is: Lord Ruthven egy időskori vérszegénységben szenvedő, nyájas és magányos lakó (az ősz, csontos öreg a toronyból), aki titkos vámpír. Három nővérkét áldoz fel, hogy három évvel tovább élhessen, ám Malwina, dr. Humphrey Davenaut, a nemzetközi hírű gerontológus lánya feladja neki a leckét. Edgar Aubry, ukrán bevándorló orvosgyakornok pedig a déli bástyán leleplezi a vámpírt, a rozsdás óra üt, a mozdulatlan mutatók most mégis megmozdulnak, Aubry erős szláv akcentussal átítatott kiáltása a bósi parktól a vízierőműig száll, „Ruthven lord egy vámpír!”, és lecsap a rettenetes villám, miközben a Csiliz-patakból ellenmozgásként fölcsap a forró pára kien- gesztelő, kórusos fináléja.

* * *

Nem könnyű költőcsaládban költeni, főként, ha nem a vers, hanem a költőpénz a lényeg. Amade László (a közhiedelemmel ellentétben nem 1703-ban, hanem 1704-ben született, valószínűleg a bősi kastélyban) állandó harcban állt költő apjával, Antallal, s nem a négysarkú vagy a „csipkézett” vers modernitáshoz való viszonyáról vitakoztak, vagy arról, mint ahogy az a régi költők szép szokása, hogy most „farsang farkán csúsz”-e a „faszán”, hogy akkor „Pannus, Pannus, nús, nús, nús” vagy inkább „Édes dudi Duduskám”. Innovatív Rokokó László rendre alázatosan esedezett Konzervatív Barokk Antalhoz, de általában a Pragmatikus Reneszánsz Anya hatódott meg, aki vagy milliomos volt, vagy nem értett a számokhoz (a grazi útra és iskoláztatásra 1500 forintot adott a fiúnak, írja Ajkay Alinka, miközben az éves ellátás a jezsuitáknál két személyre 150 forint volt). De a Reneszánsz se sokáig iskolás szimmetria és homocentrikus aranymetszés! A Reneszánsz Anya ugyanis egyik napról a másikra Középkori Aszketikus Anyává változott, s a rossz nyelvek szerint mindenfajta stílusproblémák nélkül összeszűrte a levegőt egy konkrét kanonokkal, aki neveltetése folytán sem a barokkot, sem a rokokót nem szerette, bár a szimmetriák elferdítéséhez igencsak értett: ettől az ékes beszédű modern költők teljes esztétikai összhangban kiborultak, a barokk felbári magányába roskadt, a rokokó meg paszkvillust írt.

*„Dira, dura, la la la,
rám lőtt Cupidó nyila,
téged, téged szeretlek,
vessünk együtt keresztet,
reverenda hoppszasza,
nincsen alatta gatyja!”
„Szállj fészkedre madárkám,
kukuku ku kukucskám!”
„Csúszós faszán, farsang farka,
a kandallót jól megrakja!”*

A Középkori Anya ezután élete végéig nem állt vele szóba, s nem hogy Barokk vagy Rokokó Anyává vált volna, arra sem volt esély, hogy legalább részben visszanyerje családi szimmetriákkal kokettáló Reneszánsz ősalakját. Maradt a sötétben, a tudatlanban, valahol a napfényes antik és a lámpafényes újjászületés között. Egy időre mindenesetre sikeresen költőtlenítette a bősi kastélyt, majd 1752-ben orsolyita apácaként magához rendelte Bécsbe a térdepelő, bűnbánó Rokokót (minden kicsinyítés, becézés, ciráda saját langyos, rózsaillesztés nyálába fúlva végezte), hogy nem éppen csipkézett dalformában közölje vele: lényegében kisemmizte, a vagonát pedig az egyházra hagyta.

* * *

A galántai Fájdalmas Szűzanya-kápolnát (1741-ben épült), mely a Fő utcát zárta le, s pompájával megfelelt a két kastély közti teret, 1962-ben bontották le (Gaučík István adata szerint 1963-ban „nem csekély lakossági felháborodást kiváltva”). Az oltár egy része átkerült a Szent István-templomba: Szent

Istvánt meg kitelepítették az oldalhajóba, hogy átadja a helyét a szenvedő Máriának. Körülötte aranyrovar-karcsú szentek: jobbról József, karján a gyermek Krisztussal, akinek felnőtt alakja Mária ölen terül végig, balról Szent János evangélista, József felől Szent Sebestyén, a misztikus túpárna, Jánostól balra Szent Rókus, a kutyasétáltató. A Szentháromság sugárzó fényében naiv Szent Borbála és dörzsölt Antiochiai Szent Margit időznek. A lila és az arany fényei-árnyai mindenütt, az oltár fölötti lila ellipszisben a Szentháromság aranysugarai tükröződnek, hatalmas szűrőfegyvereknek hatnak.

Egy fotó alapján a kápolna nyolcszög alapból emelkedett fel kupolás-tornyosan, pilasztertagolással, lanternásan, a kapunál két angyal, körülötte fák, mellette gémeskút, a másik oldalon lovasfogat. A kiváló ízlésű Esterházy Imréhez kötik, neki köszönhetjük a pozsonyi dóm Alamizsnás Szent János-kápolnáját és a Donner-szobrot is (Szent Márton órá hasonlít), sőt Mária Teréziát is ő koronázta meg. A múzeumban lévő maketten kívül mérvadó munkát nem tudnak ajánlani az építés történetéről: lehet, hogy Pilgram-mű Martin Vögerl közreműködésével, de a nagy Hildebrand is szóba kerül (az utolsó munkái között lenne, hiszen 1745-ben meghalt, s a galántai kápolna eszerint a göllersdorfi templommal lenne egyidős).

* * *

Kubinyi László (?–1598) tanácsos szinte „legyalult” vörösmárvány reneszánsz síremléke: komoly, szigorú, természetes, párnán pihenő szakállas halott reneszánsz magyar viseletben, keresztbe tett kézzel, mint egy mátyusföldi fáraó. „Köirátát” már Ipolyi Arnold töredezettnek mondta, a latin szöveg lyukacsos, sérült, körvonalala vesztett próza, illetve történelemviselt bibliai idézethalmaz, de benne moco-rog egy disztichonos humanista epitáfium lehetősége. Ilyesmi:

*„Boldog minden lény, ki az Úrban lelte halálát,
nékem Krisztus a lét, és a halál nyereség.
Krisztus küldött, s ő hívott most végre magához,
feltámadsz, ha hiszel, s láthatod őt, a Fiút.”*

Verset várnánk, hiszen Kubinyi maga is költő volt, önálló kötetben, az erdélyi városok nevében („nomine civitatum Septem castrens in Transylvania”) siratta el Listi (Liszthy) János győri püspököt és kancellárt. A kötetet 1577-ben adta ki Prágában. II. Miksa halálára epicédiumot költött. Listi többek közt arról volt nevezetes, hogy az országnagyok előtt 1569-ben magyarul szónokolt az országgyűlésben.

* * *

A galántai „modern” kastély gróf Esterházy József (1799–1879) ötlete alapján nyerte el a gótizáló romantika jegyeit: ő bízta meg Wéber Antalt, hogy egyszerre modernizálja és mentse is az egymásra rétegezett, nehezen belakható történelmi architektúrát. A galántai építészeti projekt (SK) mintha a csodásan renovált vasvörösvári (A) és az azóta végzetesen megcsonkított nagyhörcsökpusztai (HU) kastélyok bátyja lenne, egyszerre elegánsan angolos és mozzanataiban zsina-

gógásan keleties (az egyik ajtón pl. egy szellemes Dávid-csillagos optikai játék is kibontakozik). A kastélyt 1880-ban Esterházy Béla vette át, halála után öccse, László örökölte, majd 1926-ban lefoglalta a csehszlovák állam, végül 1933-ban 507 000 koronát fizetett érte.

A saroktoronyok, a lőréses sarokpillérek, a rizalitos megoldások dinamikája úgy játszik a gótikával, hogy közben felszámol minden középkori áhítatot és döbbenetet, a hatás meglepő módon az otthonosságban lesz érzékelhető, a fenyőkkel versengő magasságokban, az anyag törvényeit meghaladó motívumszökellésekben. Inkább szanatóriumnak hat, minthogy a múlt erődszerű pragmatizmusát vagy a barokk látomásosságát idézze. Minden historizálódik: a toronyfalban büszke felirat hirdeti Esterházy Dániel (1585–1654) és Pál (1587–1645) 1663-as kastélyalapítását, illetve kronosztichonos szöveg Esterházy Imre jótéteményeit, de minden történetiség már csak színpadias effektus marad. A romantikus építészet úgy modern, hogy ősbibb akar lenni az ősinél, középkoribb a középkorinál, vadregényes aszimmetriáiban is szabályosabb, mint az ősmoделl, a gótizáló romantika maga a csalás, a nosztalgikus önbecsapás lenyűgözően hatásos művészet. Nemcsak az idő illúziójával játszik, hanem a térrel is, a földrajzzal: mintha Angliában lennénk, vidéken, egy Jane Austen-regény intrikus eleganciájában. Mr. Darcy elmosolyodik Elisabeth zongorajátékán.

* * *

Tág, kastélyos terekre számít az ember, s helyette közepes árfekvésű szállodai szoba méretű termek sorakoznak, hosszú folyosó, rengeteg ajtó, a végén Kodály- emlékszoba. Gazdasági épületrész lehetett, talán ezért ez a füledt szűkösségérzet, Kodály begubózása a nemzeti(ségi) hagyományba. Ahogy nézi, olvassa az ember a rengeteg másolatot (az ember lánya egy álfonográf mögötti álrokókó székben nyomja a valódi mobilt, a fia a tévé távirányítójával szemez), a szoba egyre jobban tágul, Kecskemét, Nagyszombat, Pest felé, aztán egyre messzebb, Bonn, Párizs, a Szovjetunió, az Egyesült Államok felé, Debussy keleties pagodái, éledező faunjai felé, Weöres Sándor chorijambusainak irányába, Kecskeméti Vég Mihály zsoltárától az országszerte elhelyezett pávaröptetőikig, a mentális térképek aprólékosabb széthajtogatásáról ne is beszéljünk.

„Beleavatkoztam a földrajztanításba – s Galánta nevét megismerttettem az egész világgal...” – mondta Kodály a *Galántai táncok* sikerén felbuzdulva. A kis Kodály első galántai népiskolai bizonyítványában énekből jeles helyett csak „jó” szerepel. Fülöp János tanító úr rontotta le a bizonyítványt, s amikor 1943-as galántai látogatásakor a már-már díszpolgárrá lett Kodály kezébe nyomták az osztálykönyvet (Záreczky László cikkéből tudom) állítólag csak ennyit mondott: „Úgy látszik, ebből a tantárgyból kissé gyengébb voltam...”

* * *

„Balátára malátáért, / Galántára palántáért” – kezdi Vándor móka című versét Tamkó Sirató Károly. Ez a rím folytonosan kínálkozik, megúsztatatlan, Kőrösi Imre Városházaépítőjében is visszaköszön: „A múlt héten Galántán, / elveszett egy palántám. / Ha meglelted, küldj levelet, / úgy örülnék, ha látnám!” Fellingner Károly

gyerekversében is ott parádézik: „palánta, / fogadj fiaddá újra, / Mátyusföldje, Galánta”. Egy kecskerímbe is megfitogtatja erejét: „Míg ide-oda pörög Galánta, / eltűnik a görög palánta!” Ahol Galánta, ott palánta, a rím megúszhatatlan.

* * *

Johan Martin Stock 1778-as rézkarcsorozatban galántai cigányzenészeket ábrázolt, miközben az Esterházyak kegyeit kereste. Haydn és Stock, Galavics Géza szerint ugyanarra a „galántai” zenei különlegességre figyeltek fel, s reagáltak a maguk művészi eszközeivel. Ha felidézzük a 39., G-dúr zongoratrió harmadik, *Rondo all’Ongarese* tételét, minden világos lesz. Bónis Ferencnek, a *Galántai táncok* kiadásához írt előszavából tudom, hogy az Esterházyak szolgálatában álló cigányzenészek repertoárjának egy része 1803-ban megjelent zongoraátiratban, az első füzet Haydn hagyatékában is fennmaradt. A teljes anyagra Major Ervin felhívta Kodály figyelmét, s így nyomokban ez is belekerült a *Galántai táncok*ba. Kodály a Stock–Haydn-hálózat szerves része.

* * *

Párbeszéd

Kornél: „Mi a te pokémonod szuperképessége?”

ÉN: „Hogy végighallgatta Haydn 104 szimfóniáját.”

* * *

Galánta nincs a rokokó gatyát mosó rokokó lányok ámulatát megverselő Fekete János gróf nélkül. A franciás poéta nem pusztán a Lagzi Lajcsi-stílusban remekelt („Mikor a lány gatyát mos, / Tudom, akkor nem álmos, / Gondolkodik felőle, / Hová lett a – belőle?”), hanem ahogy Kazinczyhoz írta: nem rettent meg a „Frantznak dudájától” sem, sőt a frantzok „öreg Voltérja” is megdicsérte. Fekete gróf alighanem az animális pinametaforák utolérhetetlen magyar mestere marad: szép mókuska, nyestecske, róka, nyuszt és menyétke. Csak semmi citromos languszt. És persze az ügyes tímár kezében mind csávába és rámára kerül. Ady kis női csukáiról azért még ő sem tudott.

A leszármazottai talán most is itt élnek: az egyik főnővér volt a galántai kórházban, de amikor egy rokonom meghívást kapott a családtól, a férj, a „gróf” úr már a vitrinben porladt, egy dédelgetett urnában. „Csuka aszpikban”, állítólag ez volt az az évi szilveszteri menü csúcspontja.

* * *

Egy kastély világkép is egyben, a földesúr mikrokozmoszának jelképe. A galántai ún. reneszánsz kastélyt állítólag téglánként szedték szét, majd 1992-re újra összerakták, talán ezért is néz ki ma hol meglehetősen barokkosan (ami ezért „kastélyosabb” stílus), hol a modernizálás identitásvesztő kényszerében gyámoltalanul elveszett időutazónak egy lakótelep közepén. Túl nagy rend nincs: régi, érdekes polgári bútorok, némi helyi régészeti, esketőterem, pár helyen autentikus boltozatfestés, sötét konferenciapince és több teremnyi közepes mai „műalkotás”, ezek szerencsére nem sokáig maradnak. A folyosón hagyott poharak talán még a megnyitóról maradtak. Zugokban itt-ott váratlan zsúfolatok: mintha raktárban járna az ember, permanens raktározás a földi lét, és ez nem is lesz máshogy.

A Tobias Sadler-féle (1670) Esterházy-családfa másolatban is lenyűgöző, az Ádám ágyékából kinövő ősök Attilán át tartanak a „mába”, megállíthatatlan sarjadás, burjánzás, a műanyag lapon Zoltán és Árpád között egy átmeneti, elkent *döglött légy*. Nimród egyenesen a világ ura, „monarcha mundi”, hozzá képest Atilla egyszerű „monarcha”, Csaba „rex Hunorum”, Árpád meg csak „dux”. Rózsa György művészettörténész szerint a családfa tövében, az előtérben lévő birtokveduták hitelesek, a háttérben lévők viszont a fantázia szüleményei. Galánta ezek szerint tökéletesen „hiteles”, Fraknával és Kismartonnal van egy sorban: kéttornyú, impozáns kastélyt látunk bámulatos barokk kerttel.

* * *

Téglaként szedték szét szinte porig Nemesnebojsza kastélyát is, de nem is rakták vissza. A források szerint az ősz reneszánsz stílusban épült 1600 táján. Az emeletes, tornyos, eredetileg négy szárnyból álló, majd három szárnyra „zsugorodott” Balogh-kastély ma szinte felismerhetetlen rom, egyetlen kasztrált toronycsonk. Már a lunettás ajtók, ablakok, falsíkok, keresztboltozatok 90-es, korai 2000-es évekbeli nyomai sincsenek meg, a tégláit elhordták és kiárusították, mindent birtokba vett a növényzet, a szobák helyén kényelmesen berendezkedett a bodzabokor, benn évszak szerint öltöznék-vetkőznek a fák, őszre függönnyt növesztett a futóbozót, szőnyeget szótt az aljnövényzet, a tavasz izzó sebekre emlékeztető szellemkandalóknál melegszik.

A nebojszai Balogok (Balogh de Galantha et Nebojsza) *címere* egy hármas halmon kivont karddal álló, kettős keresztet szorongató kétfarkú (koronás) oroszlán. Hiába kard, karom, halom, két fark: az ilyen állat már csak a címerekben él meg, se fizikai ereje, se mágikus hatalma. Itt a beszédhibás kölyöksárkányok sem képesek megvédeni magukat, legalábbis Simkó Tibor *Mese* című verse szerint: „A sárkányon szűk lett a bőr. Nebojsza: / égni kezd már a bajsza. / — Bojsza, nebojsza, futtyunk, / hogy biztonságba juttuyunk!”

Egy 1899-es fotón a várkastély teljes belakott pompában látható, a gazdája ekkor Gülcher Ármin keményítőgyár-tulajdonos. Impozáns lépcsősor vezetett a díszes kapuhoz, a kétemeletes birodalom egyszerre őrizte a finomodó barokkos elemeket és az erődszerű masszivitást, miközben szinte önmagát komponálta bele a tájba. Egy 2007-es fotót nézegetek: egy bódé falán telefonszám. 0905/505966. Ezen a számon lehet bontási téglat rendelni. Egy másik, szinte művészi kvalitásokkal bíró „kastélyfotón” ironikus cím: *Tiszta a levegő – mehetiünk tégláért!* Ki tudja, hány nebojszai kastélysejt épült be modern házakba, nyaralókba, szállókba, bárókba, temetőfalakba. 2007-ben még „azonosíthatóan” létezett a kastély, 2020-ra szinte eltűnt. 2011-ben szenzációként hatott, hogy Nebojsza területén antik császárkori germán település nyomaira bukkantak. Egyszer majd a kastélyt is „kiássa” valaki.

* * *

„1903-ban születtem Galántán. Azok közé a mezítlábas iskolás gyerekek közé tartozom, akiknek Kodály a Galántai táncokat ajánlotta. Apám szíjgyártó, nyerges, kárpos, kocsifényező és címfestő volt, a galántai Esterházy-uradalom kommenciós cselédje” – írta

Pirk János festőművész. Pirk örökké a magyar festészet mezítlábasa maradt, a földből nőtt ki, mint valami növény, öt-hat fontosabb motívumot birtokolt, de azt magabiztosan.

* * *

Lég. Az új, a most is álló kastély építése 1930-táján fejeződött be, gróf Benyovszky Rudolf angolos álmait tükrözi. A görcsönyi Benyovszky-kastély sokkal szebbre sikerült, tudóbajos kistestvére. Az épület az államosítás után tüdőgondozó lett, majd öregek számára kialakított ún. egészségközpont. Az átvilágított tüdőök kastélya, a mikroszkopikus *mycobacterium tuberculosis* a helyiek szerint máig kimutatható a falban. A kastély leginkább egy tavirózsa-virágzathoz hasonlít, szeszélyesen valószínűtlen, mégis kegyetlenül szabályos. Hatalmas park veszi körül: nagyanyámat tologattam itt kerekesszékekben, egyszer csak azt mondja, toljam egy eldugott helyre, a bozót mögé, mert mondani akar valamit, és itt még a falnak is füle van: körülnézett, majd susogó hangon közölte, hogy megnyerte a lottón a főnyereményt, és az egészet nekem akarja adni. Itt dobálta a gyógyszereit a mosdóba, itt könyörgött, hogy engedjek rá vizet, nehogy a nővérke meglássa, ő már többet be nem vesz, még az ízetől is undorodik. Itt, a parkolóban bögtem a kormányra borulva, amikor tudtam, hogy ennyi, hogy már felkészült a halálra, kiesett és érdektelenné vált az idő, úgy tűnt, pár perc alatt este lett, aztán reggel, aztán megint este, megint reggel, dél, hajnal, alkony, pitymallat, mind külön-külön és mind egyszerre, végül aztán begyújtottam a motort. A sárgás fényben egzotikus fák árnyai nyújtózkodtak, és én könyörtelenül áthajtottam rajtuk.

* * *

Benyovszky Rudolf, a festő. *Légi kastélypark* című olajfestménye (77,5 cm×98,4 cm) a Szlovák Nemzeti Galériában: a lila és zöld habzó vegetációból romos vörös torony tör elő, körül az olasz gótikára jellemző aransárga ragyogás, szentkép szent nélkül. Egy 1925-ös festményen (*Alkony a légi kastélykertben*) a háttérben „ég” egy bokor, egy sötétzöld szinte molesztálja a világoszöldet.

Benyovszky Rudolf, a hegedűs és hangszerkészítő. A kiválóan hegedülő gróffot gyerekkorában lefestette Spányik Kornél, a híres pozsonyi festő. Benyovszky nemcsak játszani tudott nagyszerűen (Hubay Jenő tanítványa volt), hanem hegedűt készíteni is megtanult. A Stradivari-mesterművek tanulmányozása után állítólag 24 saját hegedűt csinált. „Fecit Coms. R. A. Benyovszky, Légh Anno Domini 1908” – áll azon az elefántcsont-intarziás hangszeren, mely a pozsonyi zenetörténeti múzeumban látható. Ez a gróf első ismert saját készítésű hangszere.

Benyovszky Rudolf, a zeneszerző. Bárd Ferenc és testvére 1901-ben adta ki Rudolf von Benyovszky *Drei Lieder für eine Singstimme mit Clavierbegleitung* címmel a zeneszerző három dalát (a kotta ára 3 korona): a *Sehnsucht* Paul Bilos, a *Mondregenbogen* E. Altena és a *Die Eine* Conrad von Prittwitz-Gaffron verseire íródott. Conrad von Prittwitz-Gaffron (1826–1906) verseit a korban többen is megzenésítették, pl. F. Weingartner vagy A. Krause, dekadens-szeccsziós ízlése a *Die Eine* című költeménye a tünékeny elégikum maga, egy hulló virág sorsán keresztül játssza újra a pusztulás és a hiány extatikus szecessziós drámáját.

* * *

Andrej Ferko *Szummaroid avagy számvetésféle* című novellafüzérében elképze-
li a légi kastély (egyik) kifosztását: néhány kiaszott, lesóványodott béresasszony
ront a szalonba, de már elkéstek, az értékes holmit elvitték mások. Csak a hang-
versenyzongora fölött lógó hatalmas Rembrand-képet találják a falon. *„Lecibálták
a nagy szalon faláról, üvegcserepekkel kihalálták aranyozott barokk keretéből, s örömtől
repdesve kifutottak vele, ki a ragyogó napfénybe, egyenesen a patakhoz, ahol szaporán
kisulykolták belőle Rembrandt fölösleges olajfestékét, s a könnyen szerzett zsákmány
keltette elégedettség jóleső érzésével a zöldes vászon nagyobb darabjaiból gyerekeiknek
praktikus, erős nadrágot varrtak. A festmény maradványából pelenka lett”* – írja le a lele-
ményes légi asszonyok ténykedését a jeles szlovák író (F. Kováts Piroska ford.).

* * *

Reichental Ferenc (1895–1971), a légi Braque festészetére egyaránt hatott a
szentpétervári avantgárd (hadifogolyként került Oroszországba), a német exp-
resszionizmus, a szürrealizmus, Chagall, majd a holokauszt-trauma után egyedi,
a geometrikusat, a lelki prizmatörések dinamikáját kiaknázó, szuggesztív stílust
alakított ki. *„A képek egész során az emberi világnak két véglete jelenik meg a figurákban:
rothadság és vértanuság”* – írta róla Barta Lajos pozsonyi kiállításáról a *Nyugatban*
1927-ben. Barta legmerészebb mondata ugyanezt variálja tovább: *„A rimaság
hipertrofiáival mulató matrózait mutató képének a másik végleten: – az élet- és munkaáldo-
zatban szinte szentségbe naivult munkásai felelnek meg.”* Reichental a sorsban láthatat-
lanul munkáló „szentség” érdekelte a leginkább.

* * *

A kislúcsi kastély U alakjából következtetni lehet a kegyetlen sebészeti beavat-
kozásra: vélhetőleg négyszárnyú, „szabályos” reneszánsz testből alakult ilyenné,
nyilván a Pálffyak ízlése szerint változott át a hajdani erődített kastélyból köny-
nyed, lantablakos, falsávtagolásos „kúriává”. Nehéz eldönteni, hogy a plasztikai
sebészet eredményes volt-e vagy sem. Novák Veronika szerint a kastély mai alakját
1833-ban nyerhette el, korábban tisztviselők laktak benne: mindössze öt reprezen-
tatívabb szobája volt. Nemes elegancia és kifinomult aránytan, egy pusztuló test
szépsége, bár lehet, hogy szerelmesnek kell lenni hozzá, hogy ennyire szépnek
hasson, mint amikor a szerelmes nagybeteg, lerongyolódott szerelmének szépsé-
gét látja meg a kórházi ágyon, s a lelke mélyén sejti, hogy senki más nem lenne
képes erre. Az épület földszintes, a két „emeletes” torony a sarkával kapcsolódik
a falakhoz. A kecses lantablakokon éjjel a holdfény zenél, az ablakrácsokon, ahogy
egy Lorca-versben, nappal a napfény sakkozik. Egyes műemlékvédelmi munkák a
kastélyok nagyságát légköbméterekben mérik: a keszthelyi Festetics-kastély 44 000
légköbméter, a sárospataki Rákóczi-várkastély 34 000 légköbméter és így tovább.
A mai Magyarország területén a 10 000 köbméteren felüli nagyságú kastélyok
száma az összkastélylétszám mindössze 10%-a. A kislúcsiban „fiókleveletár” van,
poros lerakat, az ablakon át polcokat és aktákat látni, a dobozolt múlt bedobozolja
az épületet is, a tér elevenen fullad bele saját zsúfoltságába, s előbb-utóbb nyilván
bele is hal szerény köbmétereire mérve igencsak súlyos asztmájába.

* * *

A *Hét* című lap 1957-ben boldogan számol be a nagylúcsi szövetkezet sikereiről: a falu „népének sorsát” a „Linczbant-kastélyból” irányítják, melynek impozáns fotója mellé a leleményes képszerkesztő egy Csáky Mihályt és Gádán Mihályt ábrázoló képet illesztett: a két szövetkezeti tag „gyönyörködve szemléli a jóévtágyú süldőket”, a kilenc láthatóan falánk, fotogén hízódisznót. A kastélyt nem a fiktív „Linczbantok”, hanem a Linzbothok birtokolták, ők építették át a Jiringer család emelte épületet, majd a Jeszenszkyek jöttek, míg végül Jeszenszky Gerótól elko-bozta a csehszlovák állam, hogy a telepeseknek lakást adjon, végül minden díszétől megfosztva, totálisan megalázva és lecsupaszítva szövetkezeti irodaépület lett. Ha minden igaz, Jeszenszky Gerő a besztercebányai katolikus gimnáziumban nagy zenerajongónak mutatkozott: 1906. január 26-án Erkel Hunyadi-nyitányzongora-átíratát adta elő Szumrák Jenő hetedik osztályos tanulóval. 1914-ben állítólag inkább a festészet vonzotta: a nagybányai szabadiskolában próbálkozott.

* * *

Galeotto Marzio Mátyás királyról írt könyvének zárszavában Nagylucsei Dóczy Orbánt, a király jobbágyorsból felemelkedett kincstartóját (Nagylúcs szü-löttjét?) magasztalja (ugyanezt talán ennél is zengzetesebben Bonfini is megtette). A bőkezű humanistát, a győri, egri, majd bécsi püspököt magasztaló szöveg kellőképpen haszonelvű és bizonyos mértékig átlátszó is, noha retorikai indái-val a legjobb latin hagyományokba kapaszkodik. Dóczy humanista lakomákat, elmeélvillogtató szellemi tornákat is szervezett, s nem egy tudós állítására a saját könyvtárából sebtében előhozott könyvből olvasta rá a tudós cáfolatot. Ebből a könyvtárból szinte semmi se maradt, ám ez a „semmi” a korabeli magyar könyvkultúra élvonalába tartozik: egy Budán illusztrált, különleges színhatá-sú zsoldároskönyv, egy indafonatos Plinius-kódex, egy Marsilio Ficino által írt Platón-kommentár a szerelemről, egy 1480-ban nyomtatott latin Biblia, egy ún. decretalis (ezt a pozsonyi Egyetemi Könyvtár őrzi). Szabó György Windsorban, a Királyi Könyvtárban talált egy latin–francia nyelvű imádságoskönyvet is (ez az ún. Sobieski-hóráskönyv), melynek utolsóítélet-ábrázolása egy teljes oldalt tesz ki: dermesztő és bámulatos ez a kompozíció, a mozgalmas rettenet naturalizmusa és a szinte pszichedelikus szakrális pátosz találkozik benne. A szabályos sírgöd-rökből kikelő „feltámadók” kitekert balettmozdulatokat idéznek, a jelenet egy táncjátékhoz hasonlít, az előtérben két angyal között búzló tetem, a bűz szinte meg van festve, szerte koponyák, lábszár- és lapockacsontok, mintha a szárnyas lények sakkoznának velük. Nagylucsei Dóczy Orbán, a reneszánsz-humanista műpártoló végeredményben gótikus hajlamú ember volt.

* * *

Damazérkarcsa. Bartal Aurél kastélya. Remek képeslap az 1930-as évekből. A kastélyt Beleházi és Ethrekarcsai Bartal György építette 1841–43-ban, írja a későbbi családtörténész családtag Bartal Aurél, de az „csak nyári tartózkodásul volt szánva, mert ő akkor, mint a magyar Kancellária osztályfőnöke, állandóan Bécsben lakott”. A Damazér név etimológiája a monda szerint az, hogy a „dáma sír”. Mátyás király megsajnálta egy zokogó dámát, aki egy királyi vadászaton

megsérült fiút siratott, és birtokot adományozott neki. A „síró Dáma” legendájának helyszínére Truman Antal építész tervei alapján emelték a kertes, pavilonos, halastavas klasszicista kastélyt (e tekintetben a gombai kastély rokonát): a kiugró terasz fölött négy jón oszlopon nyugvó üres tünpanon erős látványt nyújt, és mintegy felezi a négy-négy ablakos szárnyakat. Borovszky Samu könyvében csodaszép: a délkeleti teraszon egy pár álldogál, lenn négylovas befogott hintó, a díszkert igen hatásos megoldásokat sejtet. A burjánzó kert azóta megközelíthetelenné tette a kastélyt.

Rigele Alajos pozsonyi, ún. „vashonvéd” szobrának felállítását egy korábbi Aurél, Pozsony vármegye főispánja (1856–1926) és Szapáry Ilona grófné kezdeményezte. A vashonvéd valójában fa, és a közösség alakítja vassá: minden adományozó egy-egy szöveget, „vasplaketteket” ver bele, ezzel támogatva a kitűzött célt, s a propagandaalkotás lassan heroikus nemzeti fakírrá, embersüندisznóvá, vashonvéddé válik. Ahogy Hazai Samu báró, honvédelmi miniszter mondta a leleplezésen: „Vasmezben lesz e honvéd, jelképezve küzdő hőseink vasakarát”. A pozsonyi vashonvédet 1915. május 23-án avatták fel: az első (aranyozással ékes) szöveget a császár nevében Izabella hercegnő verte bele. Az „aranszög” után alapos hierarchikus és metaforikus szögelés kezdődött, legalábbis Az *Ujság* tudósítása szerint. Izabella a császári szög után a saját nevében is szögelt, majd Gabriella és Alice királyi hercegnők, Albrecht királyi herceg, Hazai Samu, honvédelmi miniszter, Barta Aurél főispán, Brolly Tivadar polgármester ragadtak ünnepi ütleget, aztán Petőcz Jenő alispán következett, végül a papság, a hitközségek, a katonaság, az ítélőtábla és a pozsonyi tudományegyetem képviselői is bevették a maguk szögeit. A *Magyarország* úgy tudja, hogy 194 hivatalnok is megtette hazafias kötelességét. Sebestyén agyonnyilazásának ellenprodukciója: a honvéd nem pusztul el a fájdalomtól, hanem megerősödik.

Egyes források szerint a szobrot cseh legionáriusok döntötték le 1919-ben, *Beleházi és Ethrekarchai Barta Aurél 1937-ben kiadott családtörténete viszont zárójelben megjegyzi: „(Jelenleg a szobor, mely Rigele A. pozsonyi szobrász alkotása, a damazéri kastély lépcsőházában van elhelyezve.)”* A vashonvéd kőből kifaragott ikertestvére mindenesetre Gútoron áll.

* * *

Etrekarchai Georch Illés, aki Perger János akadémiai halotti beszéde szerint „töretlen pályáján világot hintó hazafiság sugárzott”, 1800-ban Pozsonyban adta ki *Etelkából kiválogatott remekje a helyes magyarságnak című művét*, hogy „ama világ-csudálta Etelkának mind olvasására, mind pedig magyarázására” diákjai körében kedvet gerjessen. Ahogy Simonyi Zsigmond írja, a „stílvirágokra” fókuszált. A pozsonyi királyi katolikus főgimnázium évkönyve szerint Georch meglehetősen erélytelen tanárnak tűnt, 1802-ben egy tanuló (a Hartmann gyerek) miatt latin beadványban panaszkodik, hogy a zajos kölyök viselkedése tűrhetetlen, minden elképzelhető módon zavarja az óráit, hogy tanítványai (sőt, kollégái) *pictus masculus*nak, azaz fabábnak, gyerekjátékszernek nevezik. Georch latinja is „stílvirágosan” kecses, nyilván magyar nyelvűvelő florilegiumát is latin módra alkotta meg. Dugonics művét hol bámulatos kertként, hol játszóházként kezelte.

* * *

*Állsz, Párduc, bátran forgatva kezedben a kardot,
és a család hírét csillagokig ragadod.
Isten emelt, Somogyink, föl a porból és a vitézség,
Álljon örökké majd, s áll is örökkön e ház.*

Ipolyi Arnold ezt a két disztichont egy domborművön olvasta („rossz latin versekben”), mely a már akkor romokban álló síposkarcsai kastélynál hevert „az utca sarában”. Az emlékkőre nemcsak verset véstek, hanem egyedi portrét is, mely fölött ez állt: Derghy Somogyi György, 1581. Egy különösen decens reneszánsz kócsagtollas, párduckacagányos, páncélos nemes mutatkozik előttünk, bal vállánál családi címer (kardot vivő párduc). A romantikus Vörösmarty se tudta volna jobban elképzelni. Amikor Ipolyi a domborművet szemrevételezte, „a le és felugráló falugyerköczék épen gymnastikai gyakorlataikat tarták rajta”. Gyönyörűen, kifinomult dramaturgiai érzéssel írja le azt is, miként próbált meg hatni a faluközösségre, hogy a műalkotást megmentse, s miként érte el a célt: „A nyájasan komoly figyelmeztetés, úgy látszék, hatással volt a szomszéd dőztanyáról körünkbe csődültekre is; néma megilletődéssel merengtek a lealázott ős képen, mintha az szólamlott volna ki sírjából kegyeletért esdve. A méla alkonyat is növelé a benyomást.” A kő (és kiegészített másolata) ma a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeumban található, a kastélynak nincs nyoma, 1854-ben lebontották, a kardos párduc tehetlenül nézte.